

An abstract painting with a vibrant, textured background. The top half is dominated by warm, fiery reds and oranges, while the bottom half transitions into cooler, teal and blue tones. A person in a dark coat stands on a path made of dark, horizontal brushstrokes that recede into the distance. The overall mood is contemplative and artistic.

TEKST SŁOWO OBRAZ

pod redakcją
Ewy Mikuły

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

TEKST
SŁOWO
OBRAZ

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

TEKST SŁOWO OBRAZ

pod redakcją
Ewy Mikuły

 WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO
Łódź 2018

Ewa Mikuła – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Pracownia Edytorstwa
90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENT

Danuta Kowalewska

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciątkowska

KOREKTA

Dorota Stępień

SKŁAD I ŁAMANIE

Ewa Mikuła

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/grandfailure

© Copyright by Authors, Łódź 2018

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2018

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.08257.17.0.K

Ark. wyd. 9,5; ark. druk. 14,5

ISBN 978-83-8142-026-6

e-ISBN 978-83-8142-027-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wstęp	7
Część I – Tekst w przekładzie	
Filip E. Czaja Między stylem Dantego a stylem własnym Wokół przekładów <i>Boskiej Komedii</i>	13
Joanna Hałaczkiewicz Po co nam edycja elektroniczna? Techniczne rozważania nad edycją elektroniczną XVI-wiecznych tłumaczeń <i>Psałterza</i> na język polski	31
Marta Siwińska Jak tłumaczono <i>Rozmyślanie przemyskie</i> , czyli wpływ edytorów na badania składni języka zabytku	49
Anna Wolny, Katarzyna Wolny trzy(na)ście Badania nad tłumaczeniem brazylijskiej poezji konkretnej	65
Część II – Związki między tekstami	
Agata Łzykowska Sarah Kane i jej intertekstualny geniusz	79

Rafał Maćkowiak Kreatywne nagłówki (na przykładzie czasopism „Pixel” i „Secret Service”)	105
Magdalena Nowakowska Odniesienia w prozie Antoniego Libery do intertekstualnego <i>Spisu cudzołóżnic</i> Jerzego Pilcha	121
Monika Urbańska Obraz Jana Lechonia jako emigranta	133
Część III – Tekst i obraz	
Barbara Englender „Jeśli chodzi o wojnę, to widziałam tylko zdjęcia” Dwa oblicza fotografii w poezji Julii Fiedorczyk	159
Barbara Krasieńska Romans obrazu ze słowem – o plakatach Polskiej Szkoły Plakatu Problem kompozycji plakatu	175
Anna Maćkowiak Fotokast, czyli reportaż radiowy w nowej odsłonie Prolegomena do przyszłej syntezy	193
Hanna Żbikowska Ściana w kropki, czyli jak zaszyfrować „jedność bytu”	211
Indeks osobowy	225

Wstęp

„Tekst” to niezwykle bogate znaczeniowo pojęcie, definiowane w *Słowniku terminów literackich* pod redakcją Janusza Sławińskiego aż na cztery sposoby¹. Świadczy to o złożoności terminu i jednocześnie zapowiada trudności, z jakimi przyjdzie się zmierzyć każdemu badaczowi podejmującemu w swojej pracy rozważania tekstologiczne i teoretycznoliterackie. Perspektywa lingwistyczna każe traktować tekst jako „wypowiedź (zwłaszcza utrwaloną graficznie, ale także ustnie) powstałą w obrębie określonego systemu językowego stanowiącą zamkniętą i skończoną całość z punktu widzenia treściowego²”. Widać zatem, że w myśl tej definicji tekstem jest zarówno krótkie hasło reklamowe czy nagłówek, jak i obszerny cykl powieściowy. W ujęciu tekstologicznym tekst to „utrwalony – najczęściej w postaci graficznej – szereg współtworzących wypowiedź znaków językowych, których postać i porządek przyjmowane są jako niezmiennie i nie powinny ulegać przekształceniom w procesie odbioru i powielania wypowiedzi – z wyjątkiem decyzji podejmowanych w tym zakresie przez twórcę³”. Z kolei semiologia uznaje za tekst każdy wytwór kultury – obraz, utwór muzyczny, taniec, a nawet nasz wygląd czy sposób ubioru. I to właśnie ta, najbardziej pojemna znaczeniowo definicja, okazała się najbliższa autorom artykułów opublikowanych w niniejszym tomie.

---

1 Hasło: *tekst*, [w:] *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Warszawa 1988, s. 528. Więcej na temat zagadnień związanych z tekstem zob. m.in.: D. Danek, *Dzieło literackie jako książka*, Warszawa 1980; K. Górski, *Tekstologia i edytorstwo dzieł literackich*, Warszawa 1978; J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*, Warszawa 2009; *Edytorstwo – tekstologia – nauka o literaturze*, red. S. Dąbrowski, Warszawa 1980; *Zarys teorii literatury*, red. M. Głowiński, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, Warszawa 1991.

2 Hasło: *tekst*, [w:] *Słownik terminów literackich*, s. 528.

3 Tamże.

Publikacja stanowi pokłosie studencko-doktoranckiej konferencji naukowej „Tekst, słowo, obraz”, która odbyła się 4 czerwca 2016 roku na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Podczas spotkania uczestnicy przyglądali się różnym sposobom funkcjonowania tekstu w literaturze, kulturze oraz projektowaniu graficznym. Wypunktowane poniżej zagadnienia stały się przyczynkiem do ożywcznej, naukowej dyskusji:

- granica między inspiracją a plagiatem;
- ghostwriting tekstów literackich;
- literatura inspirowana innymi tekstami kultury (filmowymi, plastycznymi, muzycznymi etc.);
- recepcja tekstów zapisanych a recepcja przekazów ustnych;
- teksty i e-teksty;
- teksty nieodkryte/niezbadane/zapomniane/zakazane;
- literatura jako nieustający dialog – intertekstualność, powinowactwa między dziełami zamierzone i przypadkowe, literatura prze-pisana;
- przekład jako interpretacja, metafora, adaptacja;
- problemy edytorskie wynikające z pierwszej edycji tekstu – autografy, rękopisy, pierwodruki, wybór podstawy wydania;
- granice ingerencji edytora w tekst;
- rejestry stylistyczne;
- słowo a media – kreatywność językowa;
- tytuł a interpretacja całości;
- problemy wieloznaczności;
- nowe konteksty interpretacyjne w adaptacjach filmowych i teatralnych;
- komiks – między słowem a obrazem;
- powieść graficzna;
- typografia jako istotne narzędzie projektowania;
- graffiti – tekst w służbie społecznej;
- językowy obraz świata;
- komunikat graficzny kontra komunikat tekstowy;
- obrazy archetypowe w kulturze.

Autorzy opracowań zawartych w niniejszej publikacji szczególnie upodobili sobie problematykę związaną z przekładem i intertekstu-

alnością, jednak w tomie nie zabrakło problematyki związanej z fotografią, projektowaniem graficznym, a także analiz *stricte* językowych. W związku z różnorodnością tematyczną, artykuły zostały podzielone na trzy kategorie – *Tekst w przekładzie*, *Związki między tekstami*, *Tekst i obraz* – które wyznaczają jednocześnie trzy części niniejszej publikacji.

Pierwszą część otwiera artykuł *Między stylem Dantego a stylem własnym. Wokół przekładów „Boskiej Komedii”*, którego autorem jest **Filip E. Czaja**. Badacz dokonał analizy porównawczej fragmentów *Boskiej komedii* w dwu przekładach – Juliana Korsaka i Edwarda Porębowicza, dzięki czemu wykazał zasadnicze różnice w poetyce i strukturze językowej tłumaczeń artystycznych doby romantyzmu i Młodej Polski. W kolejnym tekście **Joanna Hałaczkiwicz**, na przykładzie fragmentów edycji XVI-wiecznych tłumaczeń *Psalterza* na język polski, opisuje trudności, z jakimi mierzą się edytorzy przygotowujący elektroniczne edycje krytyczne. Przedmiotem opracowania **Marty Siwińskiej** są rozważania dotyczące wpływu łacińskiej pasji Jakuba de Vitry na składnię *Rozmyślań przemyskich* w opracowaniu Aleksandra Brücknera z 1907 roku oraz w nowatorskim wydaniu Wacława Twardzika i Feliksa Kellera z 2004 roku. Część tomu dotyczącą przekładu zamyka tekst **Anny i Katarzyny Wolny** poświęcony tłumaczeniu na język polski brazylijskiej poezji członków grupy poetyckiej Noigandres. Autorki prezentują możliwe strategie tłumaczeniowe, w których istotną rolę odgrywa nie tylko znaczenie tekstu, lecz także mikro – i makrotypografia.

Kolejne teksty koncentrują się na problematyce odniesień między różnymi tekstami kultury. **Agata Iżykowska** poddaje analizie wszystkie dramaty Sary Kane, uwypatniając w nich liczne związki m.in. z twórczością Seneki, Racina, Samuela Becketta czy Rolanda Barthes'a. **Rafał Maćkowiak** przygląda się zjawisku kreatywności językowej i intertekstualnym nawiązaniom zawartym w nagłówkach artykułów publikowanych w czasopismach „Pixel” i „Secret Service”, które poświęcone są problematyce gier komputerowych. **Magdalena Nowakowska** zaś bada relacje pomiędzy *Spisem cudzołóżnic* Jerzego Pilcha a dwoma utworami Antoniego Libery – powieścią *Madame* oraz nowelą *Liryki lozańskie. Wariacje na temat Jerzego Pilcha*, osadzając jednocześnie gatunek powieści intertekstualnej w kontekście zjawisk postmodernistycznych.

Ostatnia, obszerna część tomu, skupia publikacje, w których najważniejszą kategorią zestawioną z tekstem jest szeroko rozumiany „obraz”. I tak, **Barbara Engleder** analizuje związki poezji Julii Fiedorczyk z fotografią. Badaczka ukazuje podwójne oblicze fotografii, która z jednej strony jest medium intymnym, pozwalającym zarejestrować prywatne chwile, a z drugiej – środkiem masowego przekazu. **Barbara Krasieńska** skupia się na relacjach między tekstem a obrazem w pracach graficznych, które zaliczyć można do nurtu zwanego Polską Szkołą Plakatu. **Anna Maćkowiak** przybliży czytelnikom nowy gatunek w dziennikarstwie – fotokast i jednocześnie tworzy jego szczegółową definicję, uznając, że to multimedialny reportaż, który jest wykorzystywany przez różne media i w różnym stopniu łączy fotografię, grafikę, elementy wideo, dźwięk i tekst. Ostatni tekst, autorstwa **Hanny Żbikowskiej**, to interpretacja projektu artystycznego pt. *Alfabet*, związanego z 70. rocznicą śmierci Witkacego, którego wynikiem było utworzenie muralu. Autorka tekstu wykazuje, że proces powstawania muralu oraz jego dokumentacja stanowią integralną część projektu i są istotne dla zrozumienia całości.

Warto pamiętać, że niniejszy tom nie pretenduje do miana wyczerpującego kompendium wiedzy o poruszanych podczas konferencji zagadnieniach – stanowi jednak przyczynek do szerszej dyskusji, czemu sprzyja jego wielowymiarowość oraz mnogość sygnalizowanych problemów (około)tekstowych. Mam nadzieję, że spotka się on z Państwem uznaniem.

Z życzeniami przyjemnej i pouczającej lektury,

Ewa Mikula

CZĘŚĆ I

TEKST

W PRZEKŁADZIE

Filip E. Czaja*

Między stylem Dantego a stylem własnym Wokół przekładów *Boskiej Komedii*

Streszczenie

Przedmiotem artykułu są polskie tłumaczenia *Boskiej Komedii* – romantyczny przekład Juliana Korsaka i młodopolski przekład Edwarda Porębowicza.

Autor pracy dokonuje analizy porównawczej fragmentów *Piekle* i *Raju*. Jego rozważania dotyczą recepcji przekładów, struktury językowej, a przede wszystkim poetyki: stylistyki, wersologii i genologii dzieła literackiego. Stanowi to przyczynek do refleksji historycznoliterackiej; artykuł prezentuje związek pomiędzy kontekstem rodzimej twórczości pisarza-tłumacza a kształtem przekładu artystycznego.

Słowa kluczowe: *Boska komedia*, tłumaczenia, recepcja przekładu, Korsak Julian, Porębowicz Edward.

---

* Uniwersytet Wrocławski, Wydział Filologiczny, 50-996 Wrocław, pl. Nankiera 15b, e-mail: filipczaja95@gmail.com.

Trudno przecenić – a zarazem jednoznacznie określić – rolę, jaką w rozwoju polskiej literatury odegrały przekłady i parafrazy. Ich obecność w procesie historycznoliterackim nie tylko pozwala na przyswajanie twórczości importowanej. Potrzeba adaptacji obcych tekstów kultury i – wynikające z niej – próby tłumaczenia stanowiły reakcję będącą naturalnym rezultatem rozwoju ojczystej kultury literackiej¹.

Autor przekładu nie istnieje w próżni artystycznej – na kształt tłumaczenia znacząco wpływa paradygmat rodzimej kultury literackiej², a sam problem przekładu artystycznego zawsze posiada kontekst historycznoliteracki³. Można zatem mówić o swoistym *dualizmie translatorskim*: tłumacz występuje jednocześnie w roli przedstawiciela woli autora⁴ oraz autonomicznego podmiotu twórczego, reprezentującego określony nurt literacki, *skazanego* wręcz na twórczą swobodę⁵. Mimo że tłumaczenie odzwierciedla schematy fabularne i genologię utworu, to nieuniknione zmiany językowe pociągają za sobą modyfikacje stylistyczne⁶ czy wersyfikacyjne⁷.

Zenon Przesmycki napisał: „rzecz doskonała w doskonałym przekładzie nie jest ani swoja, ani obca, jest doskonała, to wystarczy”⁸. Pojawia się jednak następująca wątpliwość: co świadczy o *pierwiastku doskonałości*, gdy jedno dzieło zostaje przetłumaczone przez kilku twórców?

---

1 Zob. W. Soliński, *Przekład artystyczny a kultura literacka*, Wrocław 1987, s. 3.

2 Zob. tamże, s. 30–32.

3 Przekłady i parafrazy dokonane w minionych epokach stanowią istotny przedmiot badań historycznoliterackich, szczególnie w romantyzmie i epokach wcześniejszych.

4 Zob. W. Soliński, *Przekład artystyczny...*, s. 14.

5 Zob. tamże, s. 13.

6 „Przesunięcia wyrazu są nośnikami pewnych jakości estetycznych czy znaczeń (informacji stylistycznych), które należy jednak interpretować również na wyższych poziomach tekstu, czyli w ramach jego funkcji całościowej” (A. Popović, *Teoria przekładu w systemie nauki o literaturze*, [w:] *Konteksty nauki o literaturze*, red. M. Czermińska, Wrocław 1973, s. 113).

7 Za przykład można podać strofę onieginowską, której układu nie udało się odzwierciedlić w przekładzie Adamowi Ważykowi.

8 Z. Przesmycki [Miriam], ***, [w:] *Pisarze polscy o sztuce przekładu 1440–2005. Antologia*, wyb. i oprac. E. Balcerzan, E. Rajewska, Poznań 2007, s. 112.

Czy ktokolwiek – a jeśli tak, to kto i za pomocą jakich środków – powinien orzekać o wartości przekładu?⁹

||

Niniejsza praca stanowi analizę porównawczą fragmentów polskich przekładów *Boskiej Komedii* Dantego Alighieri. Pierwszy z nich wyszedł spod pióra Juliana Korsaka (ur. 1807, zm. 1855), natomiast autorem drugiego jest Edward Porębowicz (ur. 1862, zm. 1937).

Zawieszając teoretyczne rozważania dotyczące przekładu artystycznego i jednocześnie korzystając ze specyficznej relacji pomiędzy tłumaczeniem a dziełem oryginalnym, pragnę wykazać, jak przynależność tłumacza do prądu literackiego może wpłynąć na kształt tłumaczenia i jego recepcję¹⁰.

Na początku chciałbym poruszyć kwestię wyboru tłumaczenia dzieła Dantego dokonanej przez wydawców serii Biblioteka Narodowa

---

9 Warto zaznaczyć, że czas dokonania tłumaczenia nie musi świadczyć o jego wartości. Zdarza się, że sięgamy do dorobku poprzednich epok. Za przykład mogą posłużyć: *Giaur* Mickiewicza, *Iliada* Dmochowskiego, *Dworzanin polski* Górnickiego, *Biblia* Wujka. Jednocześnie można wyróżnić utwory o szczególnej nośności, których tłumaczenia pojawiały się w niemal każdej epoce – takie jak *Hamlet* czy *Boska Komedia*.

10 W tym przypadku mowa o przynależności Juliana Korsaka do romantyzmu polskiego oraz Edwarda Porębowicza do Młodej Polski. Zdaję sobie sprawę z możliwości występowania luk metodologicznych, jakie mogą wynikać z powyższych założeń. Dla uproszczenia biorę w nawias takie czynniki, jak dialogiczność między romantyzmem a Młodą Polską (sam Porębowicz w niektórych momentach posługuje się tłumaczeniami Korsaka czy Mickiewicza) oraz fakt, że poddamy analizie nieliczne fragmenty *Boskiej Komedii*. Nie twierdzę również, by tłumaczenia Korsaka i Porębowicza stanowiły bezwzględny transparent dla ich periodów literackich – szczególnie, jeżeli weźmiemy pod uwagę fakt, że żaden z nich nie jest uznawany za czołowego przedstawiciela epoki.

Interesuje mnie analiza – nie synteza. Pracę traktuję jako swoisty eksperyment metodologiczny (mogący stanowić przyczynek do dalszych badań), którego celem jest poszukiwanie romantycznego i młodopolskiego „pierwiastka” w powyższych przekładach – nie zaś próba konstatawania o całościowym charakterze epoki. W pracy nie będę się odwoływał do oryginalnego dzieła Dantego. Problem naukowy moich rozważań posiada charakter historycznoliteracki – nie jest teoretyczną kwestią komparatystyczną, która obejmuje zgodność przekładów z oryginałem. Andrzej Litwornia zestawia oryginał fragmentu *Pieśni III (Pieńkło)* z polskimi tłumaczeniami, poświęcając temu zagadnieniu cały rozdział swojej książki (A. Litwornia, „Dantego któż się odważy tłumaczyć?”. *Studia o recepcji Dantego w Polsce*, Warszawa 2005, s. 143–249).

wydawnictwa Ossolineum¹¹. Autor wstępu – Kalikst Morawski – uzasadnia swoje stanowisko w sposób następujący:

O ile chodzi o przekłady polskie, nie brano pod uwagę przekładów z ubiegłego stulecia [XIX-wiecznych – F. E. C.], tzn. przekładów Juliana Korsaka (1860) i Antoniego Stanisławskiego (1870). [...] Przekład Porębowicza [...] uznany jest za najlepszy przez większość krytyków. Posiada on swoisty polot poetycki i jest już do pewnego stopnia uświęcony tradycją. Tłumacz starał się stworzyć specjalny język archaizowany, co w niektórych wypadkach utrudnia zrozumienie tekstu i sprawia wrażenie sztuczności. Jednakże trzeba przyznać, że Porębowicz posiadał talent poetycki, co było również jednym z kryteriów wyboru przekładu¹².

Morawski jedynie napomina o przekładzie Korsaka, właściwie nie rozwijając wątku pierwszego pełnego przekładu *Boskiej Komedii* na język polski. Także Walerian Preisner zdaje się nieprzychylny romantycznemu tłumaczeniu. W obszernej biografii krytycznej dzieła Dantego pisze:

Ma on [przekład Korsaka – F. E. C.] obecnie może jedynie znaczenie za-
bytkowe właśnie jako nasz pierwszy, całkowity, drukowany przekład *Boskiej Komedii*, bo jego wartości literackie są bardzo słabe. [...] Mnóstwo wyrazów niemile brzmiących, zgrzytliwych, czasem barbarzyzny [...]. We wstępie i przypisach roi się od błędów rzeczowych i historycznych [...]. Nierzadko opuszcza Korsak część tekstu oryginału [...]¹³.

Z drugiej strony Preisner zaznacza, że tłumaczenie romantyczne można uznać za pionierskie i że w ogólnym rozrachunku zostało ono zbyt surowo osądzone przez krytykę¹⁴.

---

11 Wybór w literaturoznawstwie zawsze wiąże się z wartościowaniem (zob. H. Markiewicz, *Główne problemy wiedzy o literaturze*, Kraków 1976, s. 314–315); „Jak w przypadku każdej antologii, kryteria wyboru są dyskusyjne, zabarwione zawsze w mniejszym lub większym stopniu elementem subiektywnym” (K. Morawski, *Wstęp*, [w:] D. Alighieri, *Boska Komedia*, Wrocław 1986, s. CXII).

12 K. Morawski, *Wstęp*, [w:] D. Alighieri, *Boska Komedia*, s. CXIV–CXV.

13 W. Preisner, *Dante i jego dzieła w Polsce*, Toruń 1957, s. 53–54.

14 Zob. tamże, s. 55.

Autor *Danteo i jego dzieł w Polsce* nobilituje tłumaczenie Porębowicza. Uważa je za najbardziej udane, lecz zwraca uwagę na jego usterki:

Jakkolwiek przekład ten z dotychczasowych całkowitych bezsprzecznie stosunkowo najlepszy, to nie jest jednak bez znacznych wad. [...] w wypowiedziach [krytyków – F. E. C.] brzmi przesada; wynika ona stąd, że mało kto zadał sobie trud uważnego przeczytania całości, a sądził jedynie na podstawie kilku pieśni i fragmentów, z których niejeden jest istotnie niezrównany. [...] przekład ten jest przystępny tylko dla czytelników znających dobrze starą polszczyznę. [...] Do tego dołącza się jeszcze k u n s z t o w n o ś ć słów i stylu poetyckiego, przechodząca dość często w przesadną sztuczność i stąd w nienaturalność i niejasność¹⁵.

Mamy zatem do czynienia ze zjawiskami analogicznymi. Preisner łądzi zarówno ostrą krytykę wersji Korsaka, jak i entuzjastyczne pochwały tłumaczenia Porębowicza.

Taki stan rzeczy uzasadnia zestawienie ze sobą dwóch przekładów: pierwszego oraz tego, który powszechnie uznaje się za najlepszy. Będzie to próba zrewidowania zastanej postaci dyskursu oraz zmierzenia się z protekcyjnym głosem „tradycji” oraz „większości krytyków”.

III

Analizę rozpocznę od inicjalnych zdań utworu – „skrzydlatych słów” rozpoczynających opowieść o podróży głównego bohatera¹⁶. Oto tłumaczenie pierwszych kilkunastu wersów w wersji Porębowicza:

W życia wędrowce, na połowie czasu,
Straciwszy z oczu szlak niemyłej drogi,
W głębi ciemnego znalazłem się lasu.
Jak ciężko słowem opisać ten srogi
Bór, owe stromych puszczy pustyne dzicze,
Co mię dziś jeszcze nabawiają trwogi.

¹⁵ Tamże, s. 74–75.

¹⁶ Warto zaznaczyć, że obaj tłumacze posłużyli się – tak jak Dante – jedenastozgłoskowcem, co ułatwia analizę porównawczą.

Gorzko – śmierć chyba większe zna gorycze;
Lecz dla korzyści, dobytych z przeprawy,
Opowiem lasu rzeczy tajemnicze.
Nie wiem, jak w one zaszedłem dzierżawy,
Bo mną owaładła senność jakaś duża
W chwili, gdy drogi zaniechałem prawej¹⁷.

Porębowicz konsekwentnie trzyma się dantejskiej tercyny – pauza zdaniowa pojawia się regularnie po trzech wersach, a rymy układają się następująco: *a / b / a || b / c / b || c / d / c || d / e / d*. Zastosowana została kunsztowna przerzutnia („ten srogi / Bór”) oraz ekspresywizm: „Gorzko” [!]. Autor przekładu odwzorowuje epopeiczną narrację, a wyraźnie zarysowany epicki dystans wzmacnia styl patetyczny.

Powyższy fragment Korsak przetłumaczył w sposób następujący:

Z prostego toru w naszych dni połowie
Wszedłem w las ciemny; jaka gęstwa dzika,
Jakie w tym lesie okropne pustkowie,
Żyjący język tego nie wypowie;
Wspomnienie gorzkie i zgrozą przenika,
Śmierć odeń gorzką nie więcej być może.
Lecz o pomocach mówiąc dobroczynnych,
Jakie spotkałem zszedłszy w to rozdroże,
Powiem, com widział, wiele rzeczy innych.
Jak w ten las wszedłem, przypomnieć nie mogę.
Senny, prawdziwą opuściłem drogę¹⁸.

W tym przypadku tercyna nie zostaje zachowana (układ rymów: *a / b / a / a / b / c / d / c / d / e / e*). Korsak odrzuca klasycystyczne normy, wprowadza do przekładu romantyczną swobodę – wersyfikacyjną oraz stylistyczną. Las ukazany jest w sposób bardziej zmetaforyzowany niż u Porębowicza, przez pryzmat uczuć podmiotu mówiącego, który otwarcie przyznaje, że nie jest w stanie oddać grozy sytuacji („Żyjący język tego

17 D. Alighieri, *Boska Komedia*, tłum. E. Porębowicz, Warszawa 1975, s. 25.

18 D. Alighieri, *Boska komedia*, cz. I, tłum. J. Korsak, Złoczów b.d. (przed 1918), s. 61–62.

nie wypowie”¹⁹). Styl jest mniej patetyczny, swobodniejszy, balladowy. Powoduje to, że tłumaczeniu brakuje epickiej płynności narracyjnej, którą dysponuje Porębowicz²⁰.

W swojej pracy nie chciałbym się jednak skupiać na pierwszej części *Boskiej Komedii*. Ze względu na fakt, że w ogólnej świadomości czytelniczej jest ona zakorzeniona najsilniej, postanowiłem jako przedmiot dalszych rozważań wyznaczyć fragmenty *Raju*. Czytając *Piekieło*, warto pamiętać, że pod koniec swojej wędrówki główny bohater uświadamia sobie, że za (absolutnie) wszystko odpowiada „Miłość, co wprawia w ruch słońce i gwiazdy”²¹.

Skrajne części utworu znacząco różnią się atmosferą, ogólną tonacją oraz paletą wykorzystywanych motywów. W *Piekiele* Dante doświadcza konfrontacji ze złem, które ma proveniencję ludzką, w *Raju* zaś dotyka nieznanego człowiekowi sfer Boskich. Trwoga przechodzi w podziw, sceneria grzechu – w krajobraz Królestwa Niebieskiego.

Istotna jest postać przewodnika Dantego. W *Piekiele* Wergiliusz prowadzi go i chroni, lecz pozostaje bohaterem drugoplanowym, którego rola przeważnie ogranicza się do wyjaśniania rzeczywistości przedstawionej. W ostatniej części *Boskiej Komedii* środek ciężkości zostaje przesunięty – dominantę emocjonalną i nastrojową stanowi miłość Dantego i Beatrycze. Choć bohaterka przyjmuje scholastyczny ton, a jej postać urasta do teologicznej figury²², rozmowa między Dantem a Beatrycze nieprzerwanie pozostaje w kontekście erotycznym, jako liryczny dialog kochanków.

W młodopolskim tłumaczeniu czytamy:

Beatryks w niebo, a ja w urodziwą
Twarz jej patrzałem. Jak grot pocisku
Tkwi w sednie, ledwo pchnięty cięciwą,
Jam nagle w dziwnym zawisnął zjawisku:
Wzrok mi porwał; więc ona, co do dna

---

19 O kategorii przemilczenia w tłumaczeniu Korsaka wspomnę w dalszych częściach kompozycyjnych pracy.

20 Warto zaznaczyć, że Porębowicz mógł korzystać z – obfitej w prozę narracyjną – spuścizny literackiej drugiej połowy XIX wieku.

21 Tak brzmi ostatni wers *Raju* w tłumaczeniu Korsaka, którym posłużył się także Porębowicz.

22 Zob. M. Barbi, *Dante*, tłum. M. Gałuszka, Warszawa 1965, s. 90.

Przełąda dusze w jednym myśli błysku,
Spojrzała na mnie piękna i pogodna.
„Podziękuj – rzekła – Dobroci Przedwiecznej,
Oto planeta pierwszym niebem włodna”.
Wtem mię ogarnął jakby obłok mleczny:
Tuman błyszczącej, gęstej, zbitej bieli,
Skrzącej jak klejnot w poświacie słonecznej²³.

Korsak przetłumaczył powyższy fragment *Pieśni II* w sposób następujący:

A Beatryce wciąż w górę patrzała,
Jam patrzył na nią; jak złożona strzała
Na łuku, z węzła zrywa się i leci,
Tak szybko byłem w tym miejscu, gdzie świeci
Cudowna światłość, której blask uroczy
Od Beatrycy oderwał mi oczy.
Ona, co w głębi mego serca czyta,
Zwrócona do mnie, tak piękna i miła,
Ze zwykłym słów swych wdziękiem i urokiem
„Wzniesź wdzięczną duszę do Boga”, mówiła:
„Przez Niego nas tu pierwsza gwiazda wita”.
Byliśmy zda się przykryci obłokiem
Lśniącym i twardym, grał blasków tysiącem,
Jak dyamentu szlif rażony słońcem²⁴.

W powyższym opisie Dante i Beatrycze zostają ukazani w kontekście ich uczucia. Mimo iż atmosfera utworu ulega znaczącej zmianie, Porębowicz nie przestaje wzorcowo trzymać się dantejskiej tercyny. W młodopolskim tłumaczeniu bohaterka jest „pogodna” i „przełąda duszę” Dantego. W przekładzie romantycznym „miła” Beatrycze czyta „w głębi” jego „serca”.

23 D. Alighieri, *Boska komedia*, tłum. E. Porębowicz, s. 338–339.

24 D. Alighieri, *Boska komedia*, cz. III, tłum. J. Korsak, s. 13.